

Ewa Rokicka

Problematyka badań nad młodzieżą nie kończąca studiów

Przegląd Socjologiczny Sociological Review 29, 241-248

1977

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

EWA ROKICKA — ŁÓDŹ

PROBLEMATYKA BADAŃ NAD MŁODZIEŻĄ NIE KOŃCZĄCĄ STUDIÓW

Treść: Zjawisko odpadu i odsiewu w świetle dotychczasowych badań. --
Projekt badań.

W artykule podejmuję próbę nakreślenia socjologicznej problematyki związanej z młodzieżą nie kończącą studiów. Przedmiotem analizy będą byli studenci, którzy przerwali naukę i porzucili uczelnię przed jej ukończeniem. Kategoria ta powstaje w wyniku zjawisk zwanych odpadem i odsiewem. Towarzyszą one działalności wszystkich szkół wyższych niezależnie od przyjętych przez nie systemów selekcji kandydatów. W Polsce zakłada się, że dobra wstępna selekcja powinna zapewnić ukończenie studiów przez wszystkich lub prawie wszystkich studentów. Tymczasem dane statystyczne wykazują, iż istnieje bardzo wysoki odsetek młodzieży nie dochodzącej do dyplomu, przekraczający na studiach dziennych 30%, a na zaocznych dochodzący nawet do 50%¹.

Wysokie rozmiary odpadu i odsiewu nie mogą pozostać bez wpływu na sposób, w jaki szkolnictwo wyższe zaspokaja szeroko pojęte potrzeby społeczne. Zjawisko odpadu i odsiewu powoduje opóźnienia w dostarczaniu gospodarce narodowej wysoko wykwalifikowanych kadr, pogarsza trudne warunki lokalowe szkół, przysparza strat finansowych państwu.

Ponadto odpad i odsiew często przekreślają plany i ambicje jednostek, uniemożliwiają im zdobycie zawodów, do których przygotowują tylko studia wyższe. Przekreślają lub hamują awans przez wykształcenie w momencie, gdy młody człowiek pokonawszy bariery dotarł do wybranej szkoły. Nie zaspokojone pozostają potrzeby i dążenia do realizowania odczuwanych wartości. Związane z tym problemy podejmowane przez publicystów nie były jeszcze przedmiotem systematycznych badań naukowych, mimo że zarówno względy natury ekonomicznej,

¹ A. Świecki, *Oświata i szkolnictwo w XXX-leciu PRL*, Warszawa 1975,

jak i względy natury wychowawczej uzasadniają konieczność podjęcia takich badań. Wyniki obiektywnych badań empirycznych pozwoliłyby na podjęcie ewentualnych działań, których celem byłoby między innymi zmniejszenie rozmiarów niepowodzeń na studiach.

ZJAWISKO ODPADU I ODSIEWU W ŚWIETLE DOTYCZĄCYCH CZASOWYCH BADAŃ

Dotychczasowe badania nad zagadnieniem odpadu i odsiewu podejmowane w sposób niesystematyczny dostarczały materiałów, na podstawie których mogły powstać opracowania noszące jedynie charakter przyczynkowy. Fragmentaryczny charakter posiadały również badania nad odpadem i odsiewem podejmowane w ramach szerszej problematyki badawczej, związanej z funkcjonowaniem szkolnictwa wyższego.

Dotychczasowe badania nad omawianym w artykule problemem koncentrowały się głównie na analizie strat ilościowych, spowodowanych opuszczeniem uczelni przed jej ukończeniem, oraz na analizie przyczyn odpadu i odsiewu. Analiza strat ilościowych wywołanych niekończeniem studiów stanowi integralną część szerszej problematyki związanej z badaniem sprawności kształcenia w szkołach wyższych. Wyniki analiz statystycznych dokonywanych w ramach tych badań wykazywały, że odpad i odsiew na pierwszym roku studiów jest szczególnie wysoki. Skuteczne przeciwdziałanie temu negatywnemu zjawisku wymagało poznania jego genezy. Powstała zatem konieczność prowadzenia badań nad kategorią młodzieży, która przerwała studia, w celu ustalenia przyczyn odpadu i odsiewu. Wielu autorów takie badania podjęło, ograniczając je tylko do studentów pierwszego roku bez uwzględnienia byłych studentów dalszych lat. Rezygnacja z badań nad tą ostatnią kategorią stanowiła zarazem rezygnację z dodatkowej płaszczyzny analizy, mogącej pogłębić wiedzę na temat przyczyn odpadu i odsiewu w ogóle i specyfiki tych zjawisk w odniesieniu do studentów pierwszych lat.

Wyodrębnione w literaturze przedmiotu dwa nurty badań nad zjawiskami odpadu i odsiewu: pierwszy — dotyczący ich ilościowej charakterystyki, i drugi — dotyczący czynników warunkujących ich występowanie, wymagają bardziej szczegółowego omówienia.

Z uwag wcześniejszych wynika, że zjawiska odpadu i odsiewu ściśle łączą się z pojęciem sprawności studiów. Termin ten obejmujący zarówno procent studentów uzyskujących dyplom, jak i rzeczywistą długość okresu studiów pojawił się w badaniach na początku lat pięćdziesiątych. W Polsce przedwojennej nie istniała potrzeba śledzenia procentu odpadających czy opóźniających się. Studia traktowano jako

sprawę prywatną. Gospodarka nie odczuwała braku wysoko kwalifikowanych kadr. Po wojnie podstawowym czynnikiem zmuszającym do zainteresowania się problemem sprawności kształcenia był rozwój planowej gospodarki socjalistycznej, stawiającej przed szkolnictwem wyższym zadanie dostarczenia, zgodnie z jej potrzebami, odpowiedniej ilości specjalistów z wyższym wykształceniem. Realizacja tego zadania wymagała przeprowadzenia obliczeń zmierzających do ustalenia:

1. rzeczywistego procentu kończących studia wyższe,
2. rzeczywistego czasu ich trwania,
3. rozmiaru strat wywołanych zjawiskami odpadu i odsiewu dla poszczególnych lat².

Dokonane obliczenia stanowiły wskaźniki sprawności studiów. Umożliwiły one określenie limitów przyjęć niezbędnych dla uzyskania pożądanej liczby absolwentów oraz ustalenie rzeczywistej liczby wszystkich studiujących na poszczególnych latach. Stanowiły podstawę do obliczenia potrzebnej powierzchni pomieszczeń dydaktycznych uczelni, miejsc w domach akademickich itp. oraz planowania dalszego rozwoju szkolnictwa wyższego.

Istnieje kilka rodzajów wskaźników sprawności studiów. W artykule uwzględniam tylko te, które wykazują rozmiary strat spowodowanych odpadem i odsiewem. Jednym z nich jest wskaźnik całkowitej sprawności studiów, wprowadzony do badań przez J. Tymowskiego. Wskaźnik ten określa, jaki procent młodzieży przyjętej na pierwszy rok studiów uzyskuje w ogóle dyplom. Obliczany jest dla roczników w momencie ich wygasania.

Z badań J. Tymowskiego przeprowadzonych na początku lat sześćdziesiątych wynikało, że całkowita sprawność studiów dziennych w Polsce była bardzo niska. „Jedynie medycyna i szkoły artystyczne miały sprawność taką, jaką można uważać za normalną (medycyna ok. 75⁰/₀, szkoły artystyczne ok. 80⁰/₀). Kierunki humanistyczne ze sprawnością około 60⁰/₀ utrzymywały się w dolnej granicy sprawności spotykanej na uniwersytetach zagranicznych. Studia techniczne ze sprawnością 50—55⁰/₀ miały sprawność niższą niż uczelnie zagraniczne, a sprawność kierunków rolniczych i ekonomicznych, wynosząca ok. 35⁰/₀, jest sprawnością katastrofalnie niską”³.

Obecnie, jak podaje A. Świecki, ogólna sprawność kształcenia na studiach dziennych kształtuje się przeciętnie na poziomie 68⁰/₀⁴. Należy

² J. Tymowski, *Sprawność studiów*, „Życie Szkoły Wyższej”, 1960, nr 2, s. 22—31.

³ J. Tymowski, *Sprawność studiów w szkołach wyższych w Polsce*, Warszawa 1965.

⁴ Świecki, *op. cit.*, s. 350.

tu zaznaczyć, że wskaźniki całkowitej sprawności studiów obliczane dla poszczególnych kierunków w latach sześćdziesiątych nie mogą być skonfrontowane z aktualnymi danymi, ponieważ GUS nie publikuje takich wskaźników. W rocznikach statystycznych operuje się wskaźnikiem rocznej sprawności kształcenia, wyrażonym jako stosunek liczby studentów promowanych na rok następny do liczby rozpoczynających dany rok studiów. Dla studiów dziennych w roku 1972/1973 wynosił on 86,2%. Pozostałe 13,8% stanowili studenci skierowani na powtarzanie roku (7,1%) i skreśleni (6,7%)⁵.

Roczna sprawność kształcenia zależy od typu uczelni i kierunku kształcenia (niższa na politechnikach niż uniwersytetach), formy kształcenia (niższa na studiach zaocznych i wieczorowych niż dziennych) i roku studiów (najniższa na I i II roku studiów — w latach 1972/1974 na I roku studiów dziennych odpad wynosił 15,7%, na drugim roku — 5,7%).

Wskaźniki rocznej sprawności kształcenia stosuje się, gdy liczba studentów rozpoczynających dany rok studiów nie zmienia się na przestrzeni dłuższego czasu.

Znajomość wskaźników sprawności studiów jest konieczna do przeprowadzenia analizy kosztów kształcenia studentów i absolwentów poszczególnych uczelni. Tymczasem żaden ze wskaźników nie uwzględnia faktu, iż część młodzieży, którą wykazuje się jako odpad i odsiew, podejmuje i kończy naukę na innych uczelniach, kierunkach studiów, lub nawet na tym samym kierunku studiów po kilkuletniej przerwie⁶. Określenie rzeczywistej wielkości kosztów kształcenia wymagałoby zatem śledzenia dalszych losów studentów z odpadu i odsiewu. Badania nad byłymi studentami mogłyby stanowić istotne uzupełnienie do interpretacji wskaźników sprawności kształcenia.

Wysokich strat towarzyszących realizacji planowych zadań przez szkoły wyższe nie można tłumaczyć wyłącznie wysokim poziomem wymagań programowych, zwłaszcza wobec licznych głosów krytycznych

⁵ „Rocznik Statystyczny Szkolnictwa 1973/74”, 1974, s. 207.

⁶ Warunki i tryb dopuszczania do studiów w szkołach wyższych osób, które przerwały studia na drugim lub wyższym roku studiów, określa rozporządzenie Ministra z dnia 6 sierpnia 1959 r. Dz. U., nr 47, poz. 291. Na podstawie 1 paragrafu tego rozporządzenia osoby, które przerwały studia wyższe na drugim lub wyższym roku studiów, mogą ubiegać się o ponowne przyjęcie na odpowiedni kierunek i rok studiów jeśli wykażą, że 1. powodem przerwania studiów był wypadek losowy, zmiana warunków materialnych lub rodzinnych bądź, 2. po skreśleniu z listy studentów z powodu niedostatecznych postępów w nauce pracowały zawodowo przynajmniej przez okres roku i uzyskały pozytywną ocenę swej pracy w upublicznionym zakładzie pracy bądź odbywały czynną służbę wojskową.

o przygotowaniu absolwentów. Źródłem odpadu i odsiewu należy doszukiwać się w trzech kompleksach czynników: osobowości studenta, środowisku uczelnianym złożonym z grup i kręgów studenckich oraz pracowników nauki i administracji uczelni, wreszcie w środowisku szerszym, związanym i nie związanym z uczelnią⁷. Ponadto źródła odpadu i odsiewu mogą tkwić w organizacyjnej strukturze toku studiów (niewłaściwy, zbyt przeładowany program studiów, zbyt krótki okres studiów itp.). Badania nad przyczynami odpadu i odsiewu prowadzone były w wielu ośrodkach zarówno typu politechnicznego, jak i uniwersyteckiego. Zagadnienie rozważano w powiązaniu z zasadami rekrutacji i selekcji (sprawdzano wartość prognostyczną powódzenia na studiach wedle różnych źródeł oceny)⁸, procesami przystosowania studentów I roku do studiów wyższych, procesami związanymi z wyborem kierunku studiów i motywacją studiowania.

Wyczerpujący przegląd sprawozdań z tych badań prowadzonych w latach 1950—1966 zamieścił W. Wiśniewski w pracy pt. *Przystosowanie do środowiska uczelnianego*⁹.

Z badań podejmowanych przez Międzyuczelniany Zakład Badań nad Szkolnictwem Wyższym (J. Szczepański, B. Bielawska, K. M. Słomczyński, M. Trawińska-Kwaśniewska), Uniwersytet Łódzki (S. Dziecielska, T. Miller), Uniwersytet Jagielloński (M. Susłowska), Politechnikę Warszawską (L. Ludkiewicz) i Politechnikę Śląską (Z. Godlewski, M. Pluciński, D. Pachulicz) — by wymienić niektóre z nich — wynikało, iż głównymi przyczynami odpadu i odsiewu są:

„1. Słabe i niewłaściwe ogólne przygotowanie młodzieży do studiów wyższych oraz nieumiejętność uczenia się i organizowania sobie pracy;

„2. Niewłaściwy — spowodowany brakiem informacji — wybór kierunku studiów;

„3. Przeciążenie — niedostosowany do możliwości studentów program oraz zły rozkład zajęć;

„4. Nieodpowiednie warunki bytowe (materialne i mieszkaniowe) studentów;

„5. Utrata zdrowia (czasowa lub trwała)”¹⁰.

Wskazywano też na trudności przystosowania się do środowiska

⁷ J. Szczepański, *Socjologiczne zagadnienia wyższego wykształcenia*, Warszawa 1963, s. 167.

⁸ Badania na ten temat prowadzili: J. Woskowski, K. Kądzielska, B. Łobodzińska, J. i Z. Komorowscy.

⁹ W. Wiśniewski, *Przystosowanie do środowiska uczelnianego*, Warszawa 1969.

¹⁰ *Ibidem*, s. 27.

uczelnianego uwarunkowane pewnymi cechami osobowości studentów oraz na trudności mające swoje źródło w sferze życia rodzinnego.

Porównanie wyników badań prowadzonych w różnych uczelniach wykazało, że typ uczelni, a nawet kierunek studiów określa rodzaj trudności, z jakimi młodzież styka się na studiach. Wobec tego faktu nie można powiedzieć, że dotychczasowe badania nad odpadem i odsiewem prowadzone w różnych ośrodkach, często odmiennymi metodami, obejmujące różną ilość badanych, wyjaśniły całokształt tego skomplikowanego pod względem społecznym i psychologicznym zjawiska.

Problem odpadu i odsiewu nie został jeszcze dostatecznie opracowany nie tylko w literaturze polskiej, ale również zagranicznej. Tym częściowo tłumaczyć można, że definicje terminów „odpad” i „odsiew” nie są do tej pory ustalone. W publikacjach pedagogicznych używa się ich bądź zamiennie (w pracach W. Okonia, B. Suchodolskiego), bądź rozdzielnie, przez odsiew rozumiejąc „przerywanie studiów lub całkowitą z nich rezygnację z powodu niepowodzeń dydaktycznych”, przez odpad zaś — „odejście z uczelni przed jej ukończeniem na skutek niepomyślnych warunków życiowych, a nie z powodu trudności w nauce”¹¹.

Rozróżnianie obu terminów wydaje się niezbędne, gdyż są to dwa jakościowo różne zjawiska, wymagające stosowania odmiennych metod przeciwdziałania. Przy ich definiowaniu (zwłaszcza przy budowaniu definicji operacyjnych) należy jednak większy nacisk położyć na sytuację formalną opuszczających uczelnię, określoną regulaminem studiów, niż jak w przypadku powyższych definicji — na przyczyny odpadu i odsiewu. Niepomyślne warunki życiowe zmuszające do rezygnacji ze studiów, czyli powodujące odpad, mogą być również przyczynami niepowodzeń dydaktycznych prowadzących do skreślenia, czyli odsiewu. Stąd wydaje się, że termin „odsiew” należy odnosić do usuwanych z uczelni, natomiast „odpad” — do rezygnujących ze studiów. Przy czym „usunięty to student, który został skreślony z listy studentów bądź z powodu niezyskania wymaganych zaliczeń w semestrze zimowym lub letnim, bądź niezdania wymaganych egzaminów. Wśród usuniętych znajdują się również studenci skreśleni z powodów dyscyplinarnych”, natomiast „rezygnujący to student, który po uzyskaniu zaliczeń i zdaniu egzaminów w danym semestrze przerwał studia [...] bez względu na przyczyny”¹². Młodzież usunięta i rezygnująca ze studiów tworzy kategorię młodzieży nie kończącej studiów.

---

¹¹ Z. Jopowicz, *Warunki powodzenia na studiach zaocznych*, Warszawa 1972, s. 23.

¹² Z. Gostkowski, „Czas zmarnowany” w toku studiów na wybranych kierunkach Uniwersytetu Łódzkiego, „Przegląd Socjologiczny”, t. 29, 1977, s. 219.

PROJEKT BADAŃ

Dotychczasowe badania nad zjawiskiem odpadu i odsiewu nie uwzględniały problematyki dalszych losów życiowych, zawodowych i społecznych młodzieży usuniętej i rezygnującej ze studiów. Badania podejmujące to zagadnienie umożliwiałyby ustalenie zależności między powodami odejścia z uczelni (usunięcie, rezygnacja) a dalszymi losami tej młodzieży (podejmują studia, podejmują pracę), nadto umożliwiałyby konfrontację celów życiowych, potrzeb, dążeń i oczekiwań tej młodzieży z okresu studiów z celami, potrzebami i dążeniami po opuszczeniu uczelni.

Badania nad młodzieżą usuniętą i rezygnującą ze studiów można widzieć w ramach badań nad strukturą klasowo-warstwową społeczeństwa (zwłaszcza nad strukturą inteligencji ze względu na pochodzenie społeczne), w ramach badań nad funkcjami wyższego wykształcenia i w ramach badań nad młodzieżą w ogóle jako kategorią społeczną. Są to teoretyczne ramy odniesienia, w których można dokonywać analizy badanego zjawiska.

W przypadku pierwszej ramy odniesienia zadaniem badacza byłaby próba ustalenia miejsca badanej kategorii w strukturze społecznej.

Zawód i stanowisko w zawodzie są obecnie we wzrastającym stopniu określone przez posiadanie wykształcenia formalnego. Następuje wzrost przeciętnego poziomu wykształcenia, zacierają się ostre różnice między pracą fizyczną a umysłową. W obliczu tych procesów interesujące jest podjęcie próby ustalenia, do jakich kategorii społeczno-zawodowych przechodzi młodzież nie kończąca studiów ze względu na posiadane podstawowe cechy: wykształcenie, kwalifikacje, zawód, stanowisko, wysokość dochodów, konsumpcję kulturalną. Materiału mogącego udzielić odpowiedzi na to pytanie dostarczyłyby właśnie badania nad jej losami życiowymi i zawodowymi.

Badania nad różnicowaniem społecznym można prowadzić również w aspekcie psychologicznym, podejmując zagadnienia postrzegania różnicowania społecznego przez badanych, samoidentyfikacji klasowej i oceny własnej pozycji. W odniesieniu do kategorii młodzieży nie kończącej studiów można postawić następujące problemy: czy fakt nieposiadania dyplomu odczuwają jako barierę odgradzającą ich od ludzi posiadających dyplom; czy utrzymują stosunki towarzyskie, zawierają małżeństwa z osobami z wyższym wykształceniem; czy po odejściu z uczelni bez dyplomu wygasają czy nie wygasają aspiracje awansu społeczno-zawodowego; jak ocenia takich ludzi ich środowisko społeczne.

W przypadku drugiej ramy odniesienia zjawisko odpadu i odsiewu należy traktować jako niezamierzony, wtórny skutek działalności instytucji wyższego wykształcenia, jako zjawisko dysfunkcyjne, tj. sprzecz-

ne z założoną funkcją wyższego wykształcenia aktualnie obowiązującą w Polsce. Fakt istnienia odpadu i odsiewu świadczy o tym, że sposób zaspokajania potrzeb indywidualnych i zbiorowych jest niedoskonały. Potrzeby i dążenia indywidualne młodzieży usuniętej i rezygnującej ze studiów niezaspokojone w wyniku odejścia z uczelni przed jej ukończeniem można, podejmując nad nimi badania, skonfrontować ze stanem potrzeb i dążeń w okresie po opuszczeniu uczelni. Takie porównanie dałoby możliwość utworzenia następującej typologii badanych:

1. ci, których potrzeby i dążenia nie zmieniły się, a pozostając nie zaspokojone stały się źródłem frustracji i niezadowolenia z aktualnej sytuacji życiowej;

2. ci, których potrzeby i dążenia uległy zanikowi i którzy dostosowali się do sytuacji (rezygnacja);

3. ci, u których potrzeby i dążenia związane z wyższym wykształceniem były tak silne, iż musiały zostać zrealizowane lub urzeczywistniają się poprzez studia wieczorowe, zaoczne czy dzienne, po powtórnym pokonaniu bariery selekcji;

4. ci, u których w trakcie reorientacji aspiracje uległy pewnym modyfikacjom przez dostosowanie się do nowej sytuacji, np. zmiana kierunku teoretycznego na bardziej praktyczno-zawodowy.

Weryfikacja i rozwinięcie powyższej typologii powinny być podstawowym celem badań nad losami społecznymi, zawodowymi i życiowymi młodzieży usuniętej lub rezygnującej ze studiów. Można by losy te korelować z powodami odejścia i najwyższą osiągniętą „klasą”¹³ na uczelni w celu ustalenia, jak usunięcia, a jak rezygnacja ze studiów w powiązaniu z liczbą zaliczonych lat pobudzają do dalszych wysiłków zmierzających do zdobycia wyższego wykształcenia. Badania takie miałyby wartość zarówno poznawczo-teoretyczną, gdyż poszerzałyby dotychczasową wiedzę o zjawiskach odpadu i odsiewu nadając im socjologiczną interpretację, jak i praktyczno-socjotechniczną. Uzyskane wyniki umożliwiłyby przewidywanie z określonym prawdopodobieństwem dalszych losów studentów skreślonych i rezygnujących ze studiów.

---

¹³ Termin „klasa” oznacza tu kolejny rok studiów — I, II itd.